

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті розглядаються особливості розподілу доходів та витрат населення за регіонами України, що певним чином впливає на рівень та якість життя населення, позначається на добробуті пересічного громадянина. Використовуючи показники, що характеризують рівень доходів та витрат населення України в регіональному розрізі, було проведено кластер-аналіз, який дав змогу провести групування регіонів України та виявити спільні риси і відмінності. Зокрема було виділено групу абсолютних лідерів; лідерів, яка включила підгрупи лідерів з великим відривом та лідерів; середню та перехідну групи; аутсайдерів. Виявлено фактори, що гальмують покращення та зростання рівня життя населення України.

Ключові слова: доходи та витрати населення, рівень та якість життя населення, кластер-аналіз, групування.

Людмила Ключко. РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ. В статье рассматриваются особенности распределения доходов и расходов населения по регионам Украины, что определенным образом влияет на уровень и качество жизни населения, отражается на благосостоянии граждан. Используя показатели, характеризующие уровень доходов и расходов населения Украины в региональном разрезе, был проведен кластер-анализ, который позволил провести группирование регионов Украины и выявить общие черты и различия. В частности, была выделена группа абсолютных лидеров; лидеров, которая включила подгруппы лидеров с большим отрывом и лидеров; среднюю и переходную группы, аутсайдеров. Выявлены факторы, которые препятствуют улучшению и повышению уровня жизни населения Украины.

Ключевые слова: доходы и расходы населения, уровень и качество жизни населения, кластер-анализ, группирование.

Liudmyla Kliuchko. THE REGIONAL DISTRIBUTION OF INCOME AND EXPENSES UKRAINIAN POPULATION. In the article deals the features of the distribution of income and expenses in the regions of Ukraine, which affect the level and quality of life, welfare of citizens. Indicators that characterize the level of income and expenses of the Ukrainian population by regions, were selected and analyzed. Cluster analysis by selected indicators was performed. Ukrainian regions were grouped into clusters, the similarities and differences between them are revealed. The absolute group leaders, leaders, which included a subgroup leader by a wide margin and leaders, middle and transition team and outsiders, were allocated. The factors that hindered the advancement and improvement of living standards in Ukraine were revealed.

Keywords: income and expenditures, the level and quality of life, cluster analysis, grouping.

Постановка проблеми. Поглиблення економічної кризи, зростання бідності, зменшення рівня доходів і витрат населення, посилення соціального розшарування соціуму та інфляції, незадовільний ступінь розвитку соціальної сфери, що спостерігається останніми роками в багатьох регіонах України, призвели до подальшого погіршення демографічної ситуації і зниження рівня та якості життя населення України. Поглиблення інфляції є однією з причин загострення соціально-економічного становища населення України, що призводить до зниження рівня його добробуту. Це є причиною багатьох негативних соціальних явищ, зокрема, зниження народжуваності, посилення міграційних процесів, невпевненості молоді у майбутньому, зменшення шлюбності, підвищення розлучуваності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми рівня та якості життя населення в Україні знаходяться у полі зору багатьох науковців. З науковою тематикою даного дослідження пов'язаний цілий ряд наукових робіт Л. Хижняк, Е. Плахової, В. Семенова, В. Парнюка, О. Кустовської, О.Ляша, С. Цимбалюк, І. Гукалової, І. Пилипенка, В. Самойленка.

Метою статті є аналіз особливостей розподілу доходів і витрат населення за регіонами України.

Виклад основного матеріалу. Доходи населення є ключовим фактором, що визначає рівень життя громадян, а також найважливішим індикатором економічного добробуту держави та соціальної ситуації в країні. За класифікацією Світового банку Україна належить до країн із середнім рівнем доходів населення [29]. Але в деяких регіонах України спостерігаються певні кризові явища.

У 2010 році чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць, нижчими прожиткового мінімуму становила 3,9 млн. осіб (8,8 % до загальної чисельності населення), що 1,3 млн. осіб більше показника попереднього року [28]. У 2011 році цей показник зменшився на 0,5 млн. осіб і становив 3,4 млн. осіб, що відповідає 7,8 % до загальної чисельності населення України. При цьому середньорічний розмір прожиткового мінімуму у 2009 році становив 638,5 грн., у 2010 році – 843,2 грн., у 2011 році – 914,1 грн. в середньому на одну особу на місяць.

Використовуючи показники, що характеризують доходи та витрати населення України в регіональному розрізі, було проведено кластерний аналіз, за допомогою якого була побудована дендрограма (методом Варда, за відстанню Пірсона), за якою тіснота зв'язків тим більша, чим меншою є відстань між ними. За результатами кластеризації було проведено групування регіонів України (рис. 1).

Аналіз дендрограми дозволив виділити чотири кластери, кожен з яких поділяється на менші, що мають більш тісні зв'язки. Перший з них охоплює лідерів за рівнем життя, другий – середній прошарок, третій – перехідну групу, четвертий – аутсайдерів. Окремо виділяється місто Київ, оскільки статистичні дані цієї адміністративної одиниці з великим відривом перевищують середні показники по регіонах України.

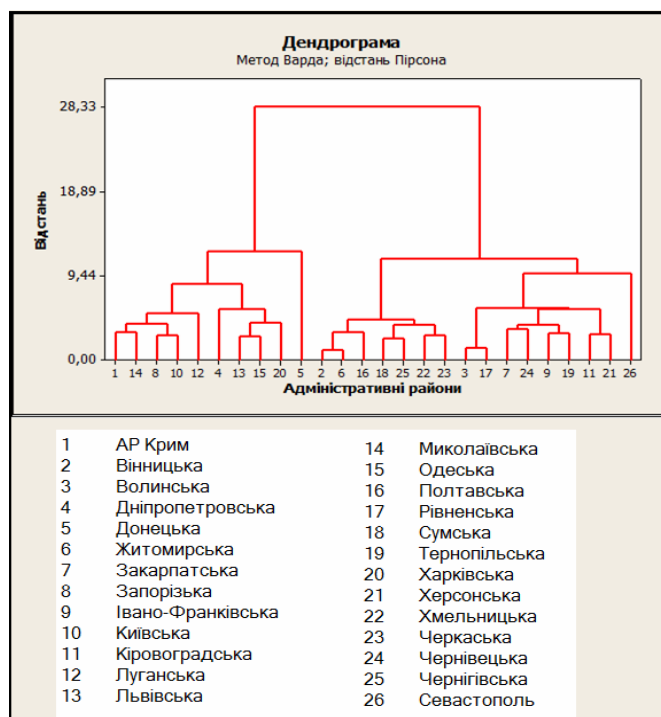

Рис. 1. Дендрограма адміністративних регіонів України за сукупністю показників доходів, витрат та диференціації рівня життя населення в 2010-2011 рр. (побудовано за даними [1-27])

Нижче представлена класифікація регіонів України за рівнем доходів та витрат населення.

Абсолютний лідер (за вибіркою) – місто Київ – лідер за всіма абсолютними та відносними показниками. Рівень життя в Києві значно відрізняється від решти регіонів. В Києві набагато вищі за середні заробітні плати (3400 грн.) та пенсії (1500 грн.). Високою є концентрація підприємств – 250 на 10 тис. населення та кількість зайнятих на підприємствах працівників – 400 тис. осіб; фонд оплати праці становить понад 8500 млн. грн. Для цієї групи характерним є те, що частка осіб з доходами менше прожиткового мінімуму є найнижчою в Україні і становить 7 %, проте найвищими є сукупні витрати домогосподарств (4400 грн.).

Рис. 2. Групи регіонів України за сукупністю доходів та витрат населення за 2010-2011 рр. (побудовано за даними [1-27])

Наступна група – це *лідери*. Лідери мають найвищі економічні показники у порівнянні з іншими регіонами України. Проте це лідерство є відносне та пояснюється економічною спеціалізацією регіонів. Незважаючи на більші за середні показники доходів, навантаження на населення, частка витрат на споживання та продукти харчування є високими, що свідчить про відносно низький рівень життя населення.

До підгрупи *лідери з великим відривом* увійшла *Донецька область*. Цей регіон характеризується значними абсолютними показниками, але за відносними – наближений до 1 групи. Його середні показники дещо перевищують показники 1 групи, а саме: середня заробітна плата (понад 2600 грн.) та пенсія (понад 1300 грн.). Також більш високими є фонд оплати праці (понад 2300 млн. грн.) та кількість зайнятих на підприємствах працівників (понад 150 тис. осіб). Проте кількість підприємств на душу населення в Донецькій області тяжіє до показників середньої групи і становить 47 на 10 тис. населення. Високою є частка пенсіонерів в області – 32 %, але дуже низькою відносно середнього показника є частка осіб з доходами, нижчими прожиткового мінімуму (14 %).

До підгрупи *лідерів* відноситься *Дніпропетровська, Харківська, Одеська та Львівська області*, тобто регіони з великою кількістю підприємств у розрахунку на душу населення (понад 60), високим фондом оплати праці підприємств (понад 1500 млн. грн.) та великою кількістю зайнятих працівників (понад 100 тис. осіб, крім Одеської області), високими середніми заробітними платами (понад 2000 грн.) та пенсіями (понад 1000 грн.). Одночасно ці регіони характеризуються високими середніми сукупними витратами домогосподарств (2800 грн. та вище), серед яких понад 90% – споживчі витрати. Внесенню до першої групи цих регіонів сприяло також лідерство в абсолютних показниках доходів населення. Позитивним виключенням цієї групи є те, що частка пенсіонерів серед населення в них не перевищує 30 %, і, відповідно, економічне навантаження на населення в цих регіонах трохи менше за інші.

Середня група (*Запорізька, Київська, Луганська, Миколаївська області та АР Крим*). Статистичні показники цих регіонів найбільш близькі до середніх по Україні, тому їх було віднесено до середнього прошарку. За обсягами доходів та витрат населення, ці регіони поступаються лідерам, проте певні демографічні перспективи не набагато відстають від них. Ці області мають високі показники середніх заробітних плат (понад 2000 грн.) та пенсій (понад 1000 грн.), велику частку пенсіонерів (понад 30 %) серед населення, відносно меншу (до 20%) частку осіб, що мають доходи нижче прожиткового мінімуму. Вони характеризуються більшими середніми сукупними витратами домогосподарств (2700 грн. та вище), але слід відмітити також, що в них частка споживчих витрат коливається в межах 88-90 %, в той час як в інших лідерів перевищує 90 %. Відставання від лідерів пов'язано як з абсолютними показниками сукупних доходів, так і меншим фондом оплати праці (500 - 1000 млн. грн.), меншою кількістю підприємств на душу населення (від 40 до 60 підприємств на 10 тис. осіб, окрім Київської області) та меншою кількістю зайнятих на підприємствах працівників (50 - 90 тис. осіб).

Перехідна група (*Полтавська, Житомирська, Кіровоградська, Сумська, Хмельницька, Вінницька, Черкаська, Чернігівська області*). Перехідна група має перспективи до покращення якості життя населення, але на даний момент регіони цієї групи мають недостатньо високі соціально-економічні показники рівня життя. Ці регіони характеризуються низькою нижчих показників на відміну від попередніх груп, а саме: меншими показниками, в першу чергу, сукупними доходами населення, нижчою заробітною платою (1700-1900 грн.) та середньою пенсією (950-1020 грн.), високою часткою пенсіонерів (більше 30 %). В регіонах цієї групи значно менша частка підприємств в розрахунку на 10 тис. осіб (35-40) та кількість зайнятих працівників (30-45 тис. осіб). Фонд оплати праці в цих регіонах не перевищує 500 млн. грн. Також ці регіони характеризуються високими сукупними витратами населення (2700-2800 грн., окрім Кіровоградської області) та відносно меншою від інших регіонів часткою споживчих витрат (84-88%).

Група аутсайдерів (*Волинська, Рівненська, Херсонська, Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська, Чернівецька області*). Ця група характеризується найнижчими показниками заробітної плати (1600-1800 грн., окрім Івано-Франківської області) та пенсій (до 1000 грн.). В цих областях досить висока частка осіб із доходами нижче прожиткового мінімуму – 25-40%, але частка пенсіонерів серед населення не перевищує 30%. Можна відмітити те, що саме в цій групі частка пенсіонерів найменша. Також відмічається найменша кількість штатних працівників – 25-40 тис. осіб, фонд оплати праці не перевищує 500 млн. грн. Дуже високими є сукупні витрати домогосподарств, які перевищують навіть витрати 1 і 2 груп та складають понад 3000 грн., а частка сукупних витрат населення є досить високою та перевищує 90 %.

Можна окремо виділити *м. Севастополь*, яке за більшістю відносних показників належить до середньої групи. Оскільки відставання абсолютних показників пов'язане з малими розмірами адміністративної одиниці, а такі показники, як сукупні доходи та витрати домогосподарств, розмір середньої зарплати (понад 2000) та пенсії (понад 1000), кількість підприємств на душу населення (60-70) ближчі до середньої групи, то його було віднесено до середнього прошарку. Характерною рисою м. Севастополя є те, що частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму складає лише 14-16 %, а частка пенсіонерів є високою – 30-31 %.

Таким чином, за отриманою класифікацією лідерами є переважно області Східної та Центральної України. Найменш сприятливою ситуація є в західних областях. Однак загальний фон несприятливий для всіх регіонів України: незважаючи на позитивні зрушення, рівень життя населення в країні все ще недостатньо високий.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновки, що покращення та зростання рівня життя населення України гальмується рядом факторів. Серед головних проблем, що гальмують економічний розвиток регіонів та покращення життя населення, є наступні:

1) *Висока частка соціальних доходів в сукупній структурі доходів населення України (близько 40 %).* З одного боку, це свідчить про те, що держава піклується про своїх громадян, витрачаючи значну частку державного бюджету на утримання вразливих верств населення. З іншого – це створює ряд негативних наслідків, перш за все, навантаження на державу, що гальмує розвиток інших галузей економіки, які в перспективі змогли б покращити економічне становище в країні.

2) *Низька частка прибутків та доходів від власності серед доходів населення (в сукупності 20 %).* Це пояснюється тим, що підприємництво, в першу чергу, малий та середній бізнес, все ще розвиваються в Україні, в перспективі частка пасивного доходу в структурі доходів населення повинна збільшуватися. Розвиток підприємництва повинен бути тісно пов'язаний зі змінами уявлень населення про підприємницьку діяльність, в тому числі розвитку активної верстви населення, здатної розвивати власний бізнес. Незначну частку цього сектора можна пояснити також тим, що через несприятливу політику уряду та недосконалість законодавчої системи велика частка прибутків від підприємницької діяльності та від нерухомого майна залишається в тіні.

3) *Зростання сукупних доходів населення України тісно залежить від індексу цін та інфляції і не відображається на зростанні добробуту населення.* Крім того, в останні роки спостерігається поступове відставання зростання реальних доходів від номінальних.

4) *Зростання різниці між наявними доходами на душу населення між регіонами України на користь східних регіонів.* Різниця в 1,5-2 рази визначає нерівність в розподілі доходів серед населення та про депресивність західних областей.

5) *Висока частка населення із доходами нижче прожиткового мінімуму (понад 20 %).* Такий показник є достатньо високим і відображається на здоров'ї нації та тривалості життя населення, оскільки 1/5 населення не може задовольнити навіть первинні фізичні потреби. Ця ситуація спільна для всіх регіонів України, хоча найбільш гостро проявляється в західних областях.

6) *Велика різниця між доходами різних верств населення,* про свідчать високі квінтільні коефіцієнти фондів та доходів, в результаті чого зростає різниця між багатими та бідними та гальмується соціальний розвиток України. Проблема поглиблює те, що незначним за кількістю є прошарок середнього класу, що є основою економіки держави.

7) *Визначальним сектором економіки все ще залишається промисловість;* оплата професій сфери послуг є низькою (в першу чергу це стосується сфери медицини та освіти). Це несприятливо відображається на якості надання послуг та не відповідає вимогам ринкової економіки.

8) *Значним є відрив між середнім рівнем зарплат між регіонами України та столицею,* що посилює розрив між столицею та периферією.

9) *Виплата заробітних плат населенню дуже вразлива до економічних явищ* та все ще існують регіони, в яких спостерігаються тенденції до збільшення обсягів заборгованості з її виплати.

10) *Висока частка пенсіонерів в структурі населення,* що пов'язано, в першу чергу, із демографічною структурою населення, в якій значна частка є людей пенсійного віку. Така структура сприяє зростанню навантаження на економічно активне населення та гальмуванню розвитку економіки України.

11) *Споживчі витрати населення України складають близько 90%,* а витрати на харчування складають близько 50%, що свідчить про низький рівень життя населення, оскільки воно в змозі забезпечити лише первинні потреби. Відсутність змоги задовольняти соціальні та духовні потреби, потреби у відпочинку та самореалізації негативно впливає на населення, знижує його самооцінку та гальмує культурний розвиток населення.

12) *Про бідність населення свідчить також переважання в структурі витрат таких продуктів, як яйця, птиця, молоко та хліб,* в той час як м'ясо, риба, овочі та фрукти населення споживає в меншій мірі.

Слід додати також, що така структура доходів та витрат населення, що склалася в Україні, негативно впливає на рівень життя населення, і, відповідно, є однією з тих причин, що зумовлюють скорочення тривалості життя та природне скорочення населення. До того ж, нестабільність ринку праці, розвитку власної справи змушують населення залишати країну в пошуках кращого життя. Тому державою повинні бути проведені ряд заходів щодо покращення якості життя населення, і першим кроком до цього є створення умов для зростання доходів домогосподарств.

Список використаних джерел:

1. *Офіційний сайт головного управління статистики у Автономній Республіці Крим [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sf.ukrstat.gov.ua>*
2. *Офіційний сайт головного управління статистики у Вінницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua>*
3. *Офіційний сайт головного управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>*
4. *Офіційний сайт головного управління статистики у Дніпропетровській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dneprstat.gov.ua>*
5. *Офіційний сайт головного управління статистики у Донецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donetskstat.gov.ua>*

6. *Офіційний сайт головного управління статистики у Житомирській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua>*
7. *Офіційний сайт головного управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>*
8. *Офіційний сайт головного управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>*
9. *Офіційний сайт головного управління статистики у Івано-Франківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stat.if.ukrtel.net>*
10. *Офіційний сайт головного управління статистики у Київській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/content>*
11. *Офіційний сайт головного управління статистики у Кіровоградській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kr.ukrstat.gov.ua>*
12. *Офіційний сайт головного управління статистики у Луганській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lugastat.lg.ua>*
13. *Офіційний сайт головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lv.ukrstat.gov.ua>*
14. *Офіційний сайт головного управління статистики у м. Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gorstat.kiev.ua>*
15. *Офіційний сайт головного управління статистики у Миколаївській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua>*
16. *Офіційний сайт головного управління статистики у Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>*
17. *Офіційний сайт головного управління статистики у Полтавській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poltavastat.gov.ua>*
18. *Офіційний сайт головного управління статистики у Рівненській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rv.ukrstat.gov.ua>*
19. *Офіційний сайт головного управління статистики у Севастополі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sevstat.sevinfo.com.ua>*
20. *Офіційний сайт головного управління статистики у Сумській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua>*
21. *Офіційний сайт головного управління статистики у Тернопільській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ternstat.tim.net.ua>*
22. *Офіційний сайт головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua/index.html>*
23. *Офіційний сайт головного управління статистики у Херсонській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua>*
24. *Офіційний сайт головного управління статистики у Хмельницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.htm>*
25. *Офіційний сайт головного управління статистики у Черкаській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stat.cherkassy.ua>*
26. *Офіційний сайт головного управління статистики у Чернівецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donetskstat.gov.ua>*
27. *Офіційний сайт головного управління статистики у Чернігівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chernigivstat.gov.ua>*
28. *Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>*
29. *Уровень доходов населения / Маркетинговые исследования // Research & Branding Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rb.com.ua/rus/marketing/tendency/8378/>*